

KS. HENRYK OSTROWSKI

ELEMENTY BIOGRAFICZNE W PARTII LITERACKIEJ KSIĘGI III PRZEWODNIKA PO HELLADZIE PAUZANIASZA

Opis stanu Hellady w drugim wieku po Chrystusie rozpoczyna Pauzaniusz w swym *Przewodniku* od periegezy po Ziemi Attyckiej, która stanowiła przez wieki centrum nauki, sztuki i kultury starożytnej Grecji. W księdze drugiej zajmuje się Argolidą przedstawiając przede wszystkim zabytki i osobliwości Koryntu, stąd tytuł księgi *Korinthiaka*, Argosu oraz częściowo Fliusu, Epidauru, Trojdzemy i Nauplii. Księgę trzecią swego dzieła poświęca Lacedemonowi. Początek jej wypełnia zwarta partia literacka o charakterze genealogiczno-historycznym, po której następuje periegeza po Ziemi Lacedemońskiej.

Partia literacka księgi trzeciej, przedstawiająca dzieje rodów królewskich w Lacedemonie, a pośrednio także historię Sparty, obejmuje rozdziały 1,1-10,5 i wypełnia 804 ww., tj. 35,5% tekstu księgi liczącej 2260 ww.¹ Dzieli ją autor na trzy wyraźne części: 1 — genealogię najdawniejszych, na wpół legendarnych władców Lacedemonu (1,1-9) — 81 ww., 2 — rodu Agidów (2,1-7-1) — 406 ww., 3 — Eurypontydów (7,1-10,5) — 317 ww. Podział ten nie wynika z jakichś specyficznych założeń kompozycyjno-strukturalnych, lecz podyktowany został tokiem prezentowanej genealogii. Granice między poszczególnymi częściami wytyczają dłuższe wypowiedzi odautorskie wraz z warstwą narracyjną tekstu.

Pierwszą, najkrótszą część omawianej partii literackiej, zawierającą genealogię najdawniejszych władców Lacedemonu zamyka wypowiedź odautorska o charakterze metodycznym: „A nawet, gdyby się okazali zgodni, to i tak nie mógłbym włączyć dziejów ich potomków do wspólnego sprawozdania [...] Obydwa więc domy będę opisywał samodzielnie i nie połączę ich dziejów w jeden tok opowiadania” (1,9)². Część drugą, poświęconą zasadniczo potomkom męskim rodu Agidów, od trzeciej prezentu-

¹ W. H. Jones, H. A. Ormerod. *Pausanias. Description of Greece. Vol. 1-4.* London—New York 1954-1955.

² J. Niemirska-Pliszczyńska. *W świątyni i w mieście. Z Pauzaniaśza „Wędrowki po Helladzie” księgi I, II, III i V.* Warszawa 1973 s. 273 (przekład).

jącej genealogię Eurypontydów, oddziela wypowiedź odautorska mająca charakter odsyłacza w partii początkowej:³ „[...] o odwadze Kleomenesa, syna Leonidasa [...] już przedtem wspomniałem w związku z dziejami Sykionu” i wyznania autorskiego w partii końcowej: „(7,1) O drugim domu królewskim słyszałem, że się rzecz ma następująco”⁴.

Genealogię Erypondytów, a zarazem całą partię literacką, zamyka wypowiedź odsyłająca do materiału przedstawionego w księdze drugiej: „Co zaś zdarzyło się Agisowi, synowi Eudamidasa, i Eurydamidasowi, synowi Agisa, to już przedstawia moja historia Sykionu (10,5)”⁵. Po niej rozpoczyna autor opis Ziemi Lakońskiej (10,6).

Dzieje najdawniejszych królów lacedemońskich, a następnie rodu Agidów i Eurypontydów, zamknął więc Pauzaniasz w trzech oddzielnych częściach partii literackiej księgi *Lakonika*, z których pierwsza jest najkrótsza (81 ww.), a druga najobszerniejsza (406 ww.). Genealogię rodów królewskich rozpoczyna autor od króla Lelega (1,1) i prowadzi ją niezwykle dokładnie i systematycznie, aż do ostatniego Agidy, Kleomenesa (6,9) i Agisa (10,5), ostatniego władcy z drugiego domu królewskiego. Autentyczność tego rodowodu, szczególnie w odniesieniu do najdawniejszych władców, niekiedy nasuwa poważne wątpliwości i może być raczej uważana za próbę wyjaśnienia pewnych nazw geograficznych, np. Lacedemon, Tajgete, Eurotas, lub imion królewskich, bowiem czasy, do których autor sięga, są tak odległe, że przekaz źródłowy nie mógł opierać się na materiałach archiwalnych, a nawet legenda ustna ginie w ich mrokach. Pomimo tego Pauzaniasz usiłuje dać pełną genealogię królów spartańskich od czasów najdawniejszych po epokę hellenistyczną bez większych luk, które występują dość często w rodowodzie królów mezeńskich⁶. Buduje ją w ten sposób, że podaje rodowód sześćdziesięciu dziewięciu królów lacedemońskich i łączy z niektórymi informacjami wzmianki logosowe, albo dłuższe lub krótsze logosy o charakterze historycznym, biograficznym lub historyczno-biograficznym⁷. W odróżnieniu od genealogii królów mezeńskich nie występują tu żadne informacje o organizacji kultu w Lacedemonie⁸, natomiast analogicznie do walki o władzę w Mesenii⁹ ukazany jest spór Hippokoona i Tyndareosa (1,4).

³ Por. *Paus.* II 8, 5; II 9, 1.

⁴ Niemirska-Pliszczyńska, jw. s. 285-286.

⁵ Tamże s. 297.

⁶ Por. *Paus* IV 2, 1-2; 3, 1; 3, 3.

⁷ Pojęciem „logos” pochodzącym od C. Roberta określane będą zamknięte partie tekstu dzieła Pauzaniaśa posiadające własną fabułę, wykraczające poza ramy ścisłej periegezy i nadające *Przewodnikowi po Helladzie* charakter dzieła literackiego (*Pausanias als Schriftsteller*. Berlin 1909).

⁸ Por. *Paus.* IV 1, 5-9; 2, 6; 3, 9; 3, 10; 4, 1.

⁹ Por. *Paus.* IV 3, 4-5; 3, 7.

Ponadto występuje tu moment kolonizacyjny (1,7-8; 2,1; 3,1) szeroko potraktowany przez Pauzaniaśa w księdze o Achai¹⁰. Genealogia jest więc w partii literackiej księgi trzeciej elementem wiodącym, podobnie jak w dwóch pierwszych księgach Przewodnika jest nim periegeza. W tok posuwającej się od samego początku rodu genealogii włącza autor poszczególne logosy, które występują nie tylko w części drugiej i trzeciej omawianej partii literackiej, gdzie stosunkowo łatwiej było o materiał, lecz także występują w genealogii najdawniejszych władców Lacedemonu, gdzie autor szczególnie borykał się z brakiem materiału informacyjnego. Logosy te ubogacają genealogię, zdobią ją literacko i sprawiają, że nabiera ona charakteru opowiadania historyczno-biograficznego. Najmniej, bo tylko trzy logosy, tj. o walce o władzę między Hippokoonem a Tyndareosem (1,4-5)¹¹, śmierci Arystodema (1,6) oraz panowaniu Eurystenesa i Proklesa (1,7-8), o łącznej objętości 39 ww. tekstu, znajduje się w pierwszej części genealogii obejmującej dwudziestu najdawniejszych władców lacedemońskich, w tym osiemnastu domniemanych władców kraju. Rodowód Agidów zawiera najwięcej, bo aż piętnaście logosów, a mianowicie: o kolonizacji Achai i Eolidy (2,1), wojnie lacedemońsko-argińskiej (2,3), o Likurgu (2,4)¹², podbojach lacedemońskich (2,6), o Polidorosie (3,2), drugiej wojnie meszeńskiej (3,4-5), wojnie z Tegeą (3,5-4,1), o Kleomenesie (4,1-6), bitwie w Termopilach (4,7-8), o Pauzaniaśu I (4,9-10), Pauzaniaśu II (5,1-6), Agezypolisie I (5,8-9), Kleonimosie (6,2-3), Areusie I (6,4-6) i Leonidasie II (6,7-8). Wypełniają one 334 ww. tekstu księgi. Pauzaniaś podaje tu genealogię w linii zstępującej, ze strony męskiej, trzydziestu pięciu Agidów, z których dwudziestu dziewięciu sprawowało władzę królewską w Lacedemonie. W genealogię Eurypontydów włączył Pauzaniaś tylko pięć logosów, tj. o Arystonie (7,7-8), Archidamosie III (7,10-11), Agisie I (8,3-7), Agezyłaosie (8,8-10,2) i Archidamosie IV (10,3-5), o ogólnej ilości 240 ww. Podaje tutaj genealogię dwudziestu siedmiu członków drugiego rodu królewskiego, w tym jednej kobiety Kyniski informując, że dwudziestu dwóch z nich sprawowało władzę królewską. W całej więc partii literackiej występują dwadzieścia trzy logosy, obejmujące 613 ww., a więc ponad trzy czwarte jej tekstu.

Z postaciami niektórych władców łączy autor logosy lub wzmianki logosowe, innych tylko wymienia imiennie. Nie płynie to bynajmniej

¹⁰ Paus. VII 1, 9-5, 13.

¹¹ E. Zwolski wyprowadza nazwę synów Tyndareosa, głównych opiekunów państwa lacedemońskiego, od etruskiego Tin, Tinia (bóg niebieski — odpowiednik Jowisza (i dar-syn). Por. Numitor — syn Numy (*Tyrteusz jako źródło historyczne*. RH 17:1969 z. 5 s. 8).

¹² Likurga wspomina autor w księdze III jeszcze kilkakrotnie: 14, 8; 16, 6; 16, 10; 18, 2.

z braku materiału, bo np. w wypadku Dioskurów, głównych opiekunów Lacedemonu, Menelaosa czy Orestesa taka ewentualność zapewne nie zachodziła. Przeciwnie, Pauzaniasz po informacji genealogicznej o Agidzie Agezylaosie (2,4), który zmarł młodo, i w związku z tym można by mieć obawy o brak informacji na jego temat, zamieszcza piętnastowierszowy logos historyczny. Pauzaniasz w operowaniu logosami stosuje więc własne kryteria, których nam jako autor, nie zdradza.

Niektóre logosy występują pojedynczo, np. o Tyndareosie (1,4-5), Arystonie (7,7-8), Archidamosie III (7,10-11). W części początkowej genealogii Agidów (2,1-3,5) wprowadza logosy na przemian ze wzmiankami logosowymi. Niekiedy kolejno następują po sobie dwa logosy, np. o Arystodemie (1,6), Eurystenesie i Proklesie (1,7-8), niekiedy trzy np. o Kleonimosie, Areusie I, Leonidasie II (6,2-8), czy też o Agisie I, Agezylaosie, Archidamosie IV (8,3-10,5), a nawet pięć np. o Anaksandrydesie, Kleomenesie, Leonidasie I, Pauzaniaszu I i Pauzaniaszu II (3,5-5,6). Logosy te, mimo że występują bezpośrednio po sobie, nie tworzą żadnych wspólnych, większych jednostek strukturalnych, jak to ma miejsce w księdze czwartej. Ponadto cechą charakterystyczną ich jest i to, że są jednolite strukturalnie, tzn. brak w nich dygresji i mniejszych elementów kompozycyjnych, które spotykamy w księdze *Messenika*¹³.

W badanej partii literackiej przeważnie występują logosy niewielkie, kilkunastowierszowe, np. o Tyndareosie, Arystodemie, Agisie, Teleklosie czy Arystonie. Spotykamy jednak również i dość obszerne, np. o Anaksandrydesie (43 ww.), Agisie I (47 ww.), Kleomenesie (54 ww.), a nawet jeden bardzo duży, o Agezylaosie (145 ww.).

Logosy o Agisie, Labotasie, Agezylaosie, Teleklosie, Anaksandrze mają charakter wyłącznie historyczny. Poza wzmianką genealogiczną nie znajdujemy w nich żadnych bliższych informacji biograficznych. Logosy te ukazują dzieje Lacedemonu za panowania wymienionych władców. Dwa logosy, tj. o Agidzie — Leonidasie II i Eurypontydzie — Arystonie, mają charakter wyłącznie biograficzny. Pozostałych szesnaście logosów nie prezentuje jednolitego oblicza, lecz ma charakter historyczno-biograficzny. Nie znaczy to jednak, że w sposób wyczerpujący i w pełni udokumentowany ukazują one dzieje Lacedemonu, ani też że zawierają pełne biografie postaci, którym są poświęcone. Logos bowiem ze swej natury ma raczej charakter eseistyczny, okolicznościowy, a jego rozciągłość nie jest ograniczona, stąd może się bardzo kurczyć albo rozszerzać, ograniczać tylko do jednego epizodu lub podania wyłącznie momentów najważ-

¹³ Por. H. Ostrowski. *Struktura partii literackiej księgi IV „Przewodnika po Helladzie” Pauzaniusza*. W: *Z zagadnień literatury greckiej*. Pod red. J. Pliszczyńskiej. Lublin 1978 s. 86.

niejszych z życia jakiejś postaci albo też podawać duże, pełne biografie, jak to ma miejsce w księdze pierwszej *Przewodnika* ¹⁴.

Logosy włączone w genealogię Agidów do Polidorosa (2,1-3,3) zawierają tylko drobne epizody historyczno-biograficzne, natomiast poczynając od Polidorosa, a w pełni od Kleomenesa I (4,1-6), autor koncentruje uwagę czytelnika tylko na jednym, charakterystycznym, rysie etosu prezentowanego władcy. Jedne logosy, np. o Kleomenesie I (4,1-6), Kleonimosie (6,2-3), komponuje autor w ten sposób, że uwydatnia jakiś rys charakteru króla ilustrując go informacjami historycznymi, a więc dane historyczne stanowią tylko jakby tło dla biografii, która jest tu elementem najważniejszym, na którego usługach niejako pozostaje historia. Natomiast inne logosy, np. o Leonidasie I (4,7-8), Agezypolisie I (5,8-9), Areusie I (6,4-6), zawierają przede wszystkim informacje historyczne, ale tak ułożone, że pozwalają na poznanie jednej cechy charakteru prezentowanego władcy, np. niezwykłego męstwa Leonidasa I, racjonalizmu religijnego Agezypolisa I, czy zbytnej przezorności politycznej Areusa I. Zwykle w omawianych logosach znajduje się informacja o dojściu do władzy, jeden lub kilka epizodów z czasów panowania, i niekiedy bardzo krótka wzmianka o śmierci. Nie znajdujemy w nich ani opisu bliższych szczegółów rodzinnych, ani czasów dzieciństwa, czy wieku młodzieńczego. Żaden z nich nie przedstawia dokładnie wszystkich cech charakteru prezentowanego władcy, ani też jego całego życia, począwszy od chwili narodzin aż do śmierci. Najbardziej wyczerpująca pod względem historycznym jest biografia Eurypontydy Agezylaosa (8,8-10,2) ¹⁵, obejmująca jego życie od chwili dojścia do tronu aż do śmierci (442-361 przed Ch.) ¹⁶. Uwydatnia ona niezwykłą religijność króla Agezylaosa i tworzy ścisły kontrast w stosunku do logosu o areligijnym Agidzie, Kleomenesie (4,1-6) ¹⁷. Trzy przejawy religijności Agezylaosa, tj. złożenie ofiary Artemidzie przed wyprawą do Azji, uszanowanie błagalników beockich chroniących się w przybytku Ateny Itonia, oraz odesłanie Amyklejczyków spod obleganego Koryntu w celu złożenia ofiar z okazji święta Hyakintiów, mają swą ścisłą, choć zabarwioną kontrastem paralelę w trzech zmasach religijnych króla Kleomenesa, a mianowicie: w spaleniu gaju Argosa, do którego schronili się hiketydzi argiwsy ¹⁸, spustoszeniu Orgas poświęconego bóstwom

¹⁴ Por. H. Ostrowski. *Analiza strukturalna I księgi „Periegesis tes Hellados” Pauzaniaśza pt. Attika, czyli Ziemia Attycka*. RH 20:1972 z. 3 s. 96-97.

¹⁵ Występuje tu analogia do biografii Pyrrosa (Paus. I 11-13).

¹⁶ Por. J. Wolski. *Historia powszechna. Starożytność*. Warszawa 1965 s. 181-182.

¹⁷ W redakcji opowiadania Pauzaniaśz idzie zasadniczo za Herodotem. Por. Hérodote. *Histoires*. Texte établi et trad. par. Ph. E. Legrand. T. 1-2, Paris 1932-1936; V 76 nn., VI 8, 7 nn., IX 116-120.

¹⁸ Herodot. Tamże VI 76-80 przedstawia ten fakt nieco inaczej.

eleuzyńskim i przekupieniu kapłanki delfickiej. Należy powiedzieć, że operowanie kontrastem należy do tych zabiegów artystycznych, o które Pauzaniasz troszczy się szczególnie. Autor w omawianej partii literackiej aż trzy razy eksponuje religijność jako cechę etosu: Kleomenesa, Agezypolisa I i Agezyłaosa, oraz rozważę charakteryzującą króla Arystona, Archidamosa III i Agisa I. Ukazując te cechy charakterologiczne robi to antytetycznie, tzn. przedstawia dwóch władców areligijnych (Kleomenes, Agezypolis I) i nierozważnych (Aryston, Agis I) oraz jednego wybitnie religijnego (Agezyłaosa) i roztrzonego (Archidamosa III). Umiarkowanej przezorności politycznej Pauzaniausza II przeciwstawia zbytnią przezorność króla Areusa I. Jak powiedziano wyżej, wspomniany kontrast, w połączeniu ze ścisłym paralelizmem, najwyraźniej występuje w logosach o Kleomenesie i Agezyłaosie. Operując w ten sposób kontrastem, uzyskuje większą ekspresję postaci, a także pewien stopień artyzmu budowanej partii literackiej. Poza tym w tego rodzaju układzie żywotów można by doszukać się pewnych cech retorycznych. Wprawdzie nie możemy tak dalece przypisywać Pauzaniauszowi retoryzowania historii, że z dziejów królewskich rodów spartańskich tworzy jakąś całość krasomówczą, to jednak pewne tendencje retoryzujące wyraźnie dają się zauważyć w analizowanym materiale. W każdym z omawianych logosów aprobata autora towarzyszy osobom odznaczającym się pozytywną cechą, a nie odnośną wadą. Logosy o Kleomenesie i Agezyłaosie zawierają wyraźną supozycję autora, że zniewaga religijna powoduje gniew bogów w stosunku do tego, kto się jej dopuszcza, natomiast uszanowanie bóstw i ich praw uznaje Pauzaniasz za źródło błogosławieństwa i pomyślności w życiu oraz dobrej sławy po śmierci. Autor potrafi więc być do pewnego stopnia w swym dziele wychowawcą czytelnika i to również świadczy o retorycznym charakterze zawartego w dziele materiału historiograficznego. Poza omówionymi wyżej cechami etosu wzajemnie ze sobą kontrastującymi pozostałe eksponowane rysy charakteru mają w większości wypadków charakter pozytywny: Polidorosa cechuje prawość, Leonidasa I męstwo, Pauzaniausza I rycerskość a Leonidasa II opanowanie. W etosie dwóch władców autor akcentuje cechy negatywne, tj. gniewliwość u Kleonimosa i chciwość u Archidamosa IV.

Na wstępie powyższych rozważań powiedziano, że trzy wypowiedzi odautorskie, tj. 1,9; 6,9-7,1; 10,5, pełnią rolę cesur oddzielających poszczególne części analizowanej partii literackiej. Pozostałych piętnaście wypowiedzi odautorskich, w których autor ujawnia się w pierwszej osobie i łamie fikcję literacką, ukazuje jego założenia metodyczne, np. 1,9; trud badawczy, np. 7,1; zawierają sądy i oceny, np. 2,4; 3,8; 4,7; 4,9; 8,2; 8,10; albo odsyłają do innych miejsc w *Przewodniku*, np. 1,1; 2,4; 2,5; 3,2; 3,5; 5,5; 7,5; 9,11. Obecność tych wypowiedzi wskazuje na aktywny udział

Pauzanasza w budowie swego dzieła oraz na pewną skłonność do ujawniania swoich sądów, opinii i poglądów, niezwykłą u historyka.

W badanej partii literackiej występują tylko dwa cytaty poetyckie. Jeden dwuwierszowy z Homera (Od. XIX, 178-179) i drugi w postaci czterowiersza wyroczni delfickiej danej Leotychidesowi (8,9). Inne księgi dzieła Pauzanasza, np. I, II, IV, mają znacznie więcej tego rodzaju elementów poetyckich¹⁹. Partia literacka księgi *Lakonika* nie przejawia więc kolorytu poetyckiego ani silnego, zretoryzowania czy dramatyzacji. Nie zawiera też sformułowań o charakterze ogólnym, tj. gnom. Jest prosta w swej budowie i do pewnego stopnia literacko surowa, jak proste i surowe było życie ludu w niej prezentowanego. Jedynie legenda o Lichasie (3,5-6)²⁰, zarysowany z pewną dozą humoru fakt bigamii Anaksandrydesa (3,9) oraz lekko romansowe zabarwienie rycerskiej postawy Pauzanasza I (4,9-10) jakby zmiekczają jej surowy klimat²¹. Mimo zaakcentowanych odrębności omawiana część dzieła Pauzanasza przejawia jednak również pewne tendencje znane nam z innych ksiąg *Przewodnika po Helladzie*. Przede wszystkim autor zapatrzonny jest w wielką przeszłość dawnej Hellady, zmagającej się bohatersko z inwazją perską. Daje temu wyraz w logosie podkreślającym niezwykle męstwo króla Leonidasa I oraz w szerokim potraktowaniu postaci Agezylaosa, walczącego z synem Dariusza, Artakserksesem. Chociaż bowiem Pauzanasz zwykle pomija fakty ogólnie znane na rzecz rzadkich i regionalnych, to jednak powodowany zapewne podziwem dla sukcesów Greków w wojnach z Persami nie tylko nie traktuje ich wielkich osiągnięć marginalnie, lecz wprost przeciwnie: uwy pukła je.

Opisując ogólnie znany czyn króla Leonidasa I w Ternopilach, porównuje jego osobę z Milcjadesem i Achillesem, a więc tworzy właściwie enkomion na jego cześć. Co więcej, gdyby Leonidas był tylko porównany z Milcjadesem, należałoby go uznać za bohatera narodowego, ale przez porównanie go z Achillesem zostaje niejako ubóstwiony, gdyż Achilles był przecież synem bogini. Tego rodzaju porównanie nie respektuje granicy między historią a mitologią. Wybiega poza ścisłą historię i wkracza na teren literatury pięknej. Ponadto należy zwrócić uwagę także na fakt, że chociaż Pauzanasz w całej genealogii zajmuje się wyłącznie potomstwem męskim rodów królewskich w Lacedemonie, to jednak w jednym wypadku robi wyjątek i poświęca krótką (7 ww.) wzmiankę Kynisce,

¹⁹ Por. I 12,5; 13,3; 37,2; II 3,4; 6,4; 7,1; 12,6; 14,3; 20,10; 21,10; 24,4; 26,7; 26,10; 33,2; IV 1,3; 1,4; 1,6; 1,8; 6,5; 9,2; 9,4; 12,1; 12,4; 12,7; 13,4; 14,5; 15,2; 16,6; 17,11; 20,1; 22,7; 26,4; 27,4; 30,4; 32,5; 33,2.

²⁰ Por. Herodot., jw. I 67 nn.

²¹ Tamże V 39 oraz IX 76-78.

córcie króla Archidamosa II z rodu Eurypontydów (8,1) ze względu na odniesione przez nią zwycięstwo w igrzyskach olimpijskich²².

Ukazując agresywność Lacedemończyków w stosunku do ludów sąsiednich, autor wielokrotnie wyraża swoją dezaprobatę dla tego rodzaju postawy. Sympatia Pauzanasza wyraźnie pozostaje po stronie królów o tendencjach pacyfistycznych oraz po stronie ludów pokrzywdzonych przez zaborczy Lacedemon. Swoje poglądy ujawnia autor zarówno bezpośrednio, tj. w wypowiedziach odautorskich, np. 4,10; 5,5, jak też i pośrednio, przez odpowiednią organizację fabuły swego opowiadania. Na przykład w logosie o Agezylaosie daje się wyczuć wyraźna sympatia Pauzanasza do prezentowanego władcy, płynąca być może z tego, że był on niezwykłą osobowością, a jego posunięcia wojskowe były nietypowe dla Lacedemonu, realizującego z żelazną konsekwencją swe ekspansywne dążenia²³. Pauzanasz stwierdza wprost, że zmilitaryzowany Lacedemon najmniej ze wszystkich państw greckich cenił poezję i sławę z niej płynącą: „*dokusi de hoi Spartiatai moi poiesin kai epainon ton ap' autes hekista anthropon thaumasai*” (8,2).

Materiał informacyjny do wprowadzonych przez siebie poszczególnych logosów wydaje się czerpać Pauzanasz przeważnie z Herodota, np. 2,3; 3,5-6; 4,1-6; 4,9-10; i Ksenofonta, np. 5,1-6; 6,1; 8,3-7; 8,8-10,2; rzadziej z Plutarcha, np. 2,4; 6,1-8 i Tukidydesa (3,5-6). Nie w każdym jednak wypadku idzie bez zastrzeżeń za swoimi źródłami. I tak np. w logosie o Labotasie (2,3) próbuje polemizować z Herodotem odnośnie do imienia prezentowanego władcy. W logosie o Likurgu (2,4) przytacza dwie wersje na temat pochodzenia praw Likurga, jedną opierając się na Plutarchu oraz drugą nieznanego autorstwa, za której prawdziwością opowiada się, cytując na potwierdzenie Homera. Również w relacji o znieważeniu przez Kleomenesa błagalników argiwskich (4,1), Pauzanasz nie idzie w pełni za Herodotem, ale ukazuje ten fakt w nieco zmienionej wersji. Przytoczone wyżej przykłady zdają się świadczyć o dość dużej samodzielności autora nie tylko w zakresie kompozycji swego dzieła, lecz także w operowaniu materiałem informacyjnym. Przechodząc do zakończenia niniejszych rozważań na temat struktury partii literackiej księgi trzeciej *Przewodnika po Helladzie*, trzeba by postawić jeszcze pytanie, dlaczego wprowadził Pauzanasz do księgi *Lakonika* tę dużą, bo wypełniającą więcej niż trzecią część jej tekstu, narrację o charakterze na wskroś literackim. Czy wpłynął na to brak materiału periegetycznego? A może jakaś inna przyczyna, a jeśli inna, to przypuszczalnie jaka?

²² Poza Kyniską wspomina w części periegetycznej księgi trzeciej Euryleonis, która odniosła zwycięstwo w Olimpii na zaprzęgu dwukonnym (Paus. III 17, 6).

²³ Por. T. Wałek-Czarnecki, S. Witkowski. *Dzieje greckie*. Warszawa 1934 s. 376 nn.

Materiału periegetycznego, jak na to wskazuje dalsza część księgi trzeciej (10,6-26,11), autorowi chyba nie brakowało. Przy odpowiednim jego rozłożeniu i potraktowaniu z pewnością omawiana księga pod względem swych rozmiarów nie ustępowałaby innym księgom *Przewodnika*. Księga ósma, chociaż poświęcona jest pozbawionej prawie zupełnie zabytków Arkadii i stąd posiada skąpy materiał periegetyczny, nie może również poszczycić się podobnie obszerną, zwartą partią literacką. A więc nie ubóstwo informacji periegetycznych stanowi przyczynę wprowadzenia do księgi o Lakonii analizowanej narracji literackiej. Wydaje się, że analiza partii literackiej, a także lektura całej księgi wskazuje na to, iż Pauzaniaza lubującego się w osobliwościach zainteresował monarchiczny ustrój Sparty, nie mający swego ścisłego odpowiednika w żadnym innym z państw greckich. Także dwoistość rządzących tu rodów królewskich nie ma odpowiednika w greckiej *polis*, jest sama przez się niezrozumiała i do chwili obecnej nie wyjaśniona przez naukę ostatecznie. Herodot w swym dziele sugeruje, że Agidzi byli królami achajskimi, a członkowie drugiego rodu królewskiego, Eurypontydzi, doryckimi²⁴. J. Pliszczyńska zakłada, że powstanie dwóch domów królewskich w Lacedemonie mogło być wynikiem połączenia dwu różnych wspólnot bez względu na to, czy jedną z nich byli Dorowie²⁵. E. Zwolski informuje, że achajscy Amyklejczycy przez dwa wieki stawili opór inwazji doryckiej, a kiedy weszli na prawach obywateli w skład doryckiego państwa Spartan, prawdopodobnie uzyskali prawo wybierania jednego króla. W tym fakcie dopatruje się autor genezy dualizmu monarchicznego w Sparcie²⁶. Trzeba jednak, mimo tych prób wyjaśnienia powiedzieć, iż problem definitywnie dotychczas nie został rozstrzygnięty.

Autor *Przewodnika* zapewne zdawał sobie sprawę z tego, że przedstawiając historię rodów królewskich zarysowuje jednocześnie dzieje tego specyficznego ludu, który może poszczycić się odrębną kartą w dziejach Hellady, a nawet całej ludzkości. W realizacji swego zamiaru posłużył się techniką logosów, które w pierwszej chwili wydają się mieć charakter mniejszych lub większych biografii. Przy bliższej jednak analizie, na skutek połączenia w nich na jednej płaszczyźnie informacji genealogiczno-biograficznych w jedno z historycznymi, przybierają postać trudną do jednoznacznego określenia. W efekcie nie wiadomo, czy Pauzaniaz posługując się formą literackich biografii pragnie przedstawić historię Lacedemonu, czy też okoliczności historyczne stanowią tylko tło dla dokumentacji etosów poszczególnych władców lacedemońskich. Pomimo całej

²⁴ Por. jw. V 72.

²⁵ Niemirska-Pliszczyńska, jw. s. 271 p. 10.

²⁶ E. Zwolski. *Ruchy wolnościowe na Peloponezie w I połowie V w. przed Chr.* RH 12:1964 z. 2 s. 204.

złożoności zagadnienia zarówno wiodąca w analizowanej narracji rola genealogii, jak i występujące raz po raz momenty biograficzne zdają się wskazywać na to, że prawdopodobnie Pausaniasz zaintrygowany oryginalnością Lacedemonu wśród państw greckich usiłuje przede wszystkim podać bardzo dokładną genealogię rodów królewskich nim rządzących, wskazując na bezwzględnie tam przestrzegane prawa dynastyczne. Z kolei poprzez bardziej lub mniej dokładne ukazanie sylwetek poszczególnych władców, począwszy od czasów najdawniejszych aż po okres hellenistyczny, szkicuje nam pośrednio jego historię akcentując przy tym zwłaszcza to, co było związane z dawną, wolną i niepodległą Helladą.

ELÉMENTS BIOGRAPHIQUES DANS LA PARTIE LITTÉRAIRE DU IIIème LIVRE DE L'ITINÉRAIRE DE LA GRÈCE DE PAUSANIAS

R é s u m é

Dans le IIIème livre de son *Itinéraire de la Grèce*, Pausanias s'occupe de Lacédémone. La partie littéraire, bien serrée, d'un caractère historico-généalogique constitue le début de ce livre (1,1-10,5) et elle est suivie par la partie „périégétique (concernant les voyages de l'auteur) ,10,6-26,11). La partie littéraire est divisée en trois morceaux distincts: 1) généalogie des plus anciens souverains de Lacédémone (1,1-9) — 81 vers; 2) généalogie de la famille des Agides (2,1-7,1) — 406 vers; 3) généalogie de la famille des Eurypontides (7,1-10,5) — 317 vers. La division mentionnée ci-dessus ne résulte pas des principes particuliers de la composition ou de la structure, mais elle dépend de l'ordre de la généalogie présentée. L'auteur la commence par le roi Lélex (1,1) et il la continue très précisément et systématiquement jusqu'à Cléomène, dernier de la famille des Agides (6,9), et jusqu'à Agis, dernier de la famille des Eurypontides (10,5). Malgré les difficultés provoquées par le manque de textes originaux, Pausanias s'efforce de présenter une généalogie complète des rois lacédémoniens, en commençant par les temps les plus éloignés, jusqu'à l'époque hellénistique. La généalogie présentée ici a un caractère historico-biographique. Elle n'apporte ni les données historiques détaillées et documentées concernant Lacédémone, ni les biographies complètes de ses souverains. Dans des épisodes historico-biographiques insérés dans cette généalogie, on parle de la manière de parvenir au pouvoir, on présente certains événements de la domination d'un roi, et parfois on donne l'information sur sa mort. La biographie d'Agésilas de la famille des Eurypontides (8,8-10,2) est la plus complète en ce qui concerne l'histoire. La réunion des informations généalogiques et biographiques en un tout avec des informations historiques ne permet pas de constater définitivement si la biographie comme forme littéraire sert à l'historien, ou, inversement, si les circonstances historiques ne constituent que le fond pour la biographie. Probablement, Pausanias eut pour but la présentation du régime originel de Lacédémone et des lois dynastiques qui y furent absolument respectées.